

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีพฤติกรรมการแสดงออกที่แตกต่างกัน อันเป็นสาเหตุมาจากพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อสิ่งที่มากระทบของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน และพบว่าพฤติกรรมได้รับอิทธิพลโดยตรงมาจากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันซึ่งรวมทั้งพื้นฐานด้านครอบครัว การศึกษา และวัฒนธรรมในสังคมที่อาศัยอยู่^๑ ทำให้การรับรู้ที่มีต่อโลกแตกต่างกัน กระบวนการคิด การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงแตกต่างกันในแต่ละบุคคล การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้พฤติกรรมที่แตกต่างกันของมนุษย์เพื่อทำให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปได้อย่างตรงจุด การเรียนรู้เรื่องพฤติกรรมมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาตนเอง สังคม ประเทศชาติและประชาคมโลก

ในขณะที่ปัญหาในโลกยุคปัจจุบันมีมากมายและนับวันยังมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมของผู้คนก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วอันเนื่องจากสิ่งเร้าที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพราะความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัญหาเศรษฐกิจที่รุนแรงทำให้เกิดพฤติกรรมการล่อลวงหลอกลวงเอาเงินอย่างสลับซับซ้อนอย่างไม่เคยมีมาก่อน เช่นกลโกงผ่านทางเอทีเอ็ม กลโกงทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น และเพราะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทำให้มนุษย์ไม่รู้จักการรอคอยหรืออดทน จึงเกิดพฤติกรรมการเปลี่ยนคู่อ่างง่ายดาย หรือมีหลายๆ คนพร้อมกัน และกลายเป็นเรื่องปกติในยุคปัจจุบัน พฤติกรรมที่เกิดจากการขาดความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น การขาดความเมตตากรุณา ขาดความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดขึ้นจนเห็นเป็นภาพชินตา ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำร้ายตนเอง แต่อาจจะทำลายประเทศชาติและสังคมโลกได้ เช่น กรณีของฮิตเลอร์ ผู้จุดชนวนให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งทางจิตวิทยากล่าวว่าเขามีพฤติกรรมที่มาจากโรคหวาดระแวง (Paranoid delusion)^๒ หรืออาจจะเป็นนายคิม จอง อิล แห่งเกาหลีเหนือหรือกลุ่มอัลไกดาที่อาจจะทำให้เกิดตำนานของสงครามโลกครั้งที่ ๓ ในที่สุด พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการคิด กระบวนการ

^๑บุญทัน ดอกไธสง, การบริหารเชิงพุทธ (กระบวนการทางพฤติกรรม), (กรุงเทพฯ: บริษัท บพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒ -๒๓.

^๒Fritz Redlich, "Hitler: Diagnosis of a destructive prophet", (May 27, 1999), <<https://content.nejm.org/cgi/content/full/340/21/1691>>.

เรียนรู้ที่บิดเบี้ยวไปของมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว สังคม ชุมชนและประเทศชาติรวมถึงสังคมโลกด้วย

การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อเราทราบถึงมูลเหตุที่ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่แตกต่างกันย่อมสามารถดำเนินหาหนทางแก้ไขเยียวยา บรรเทาและขัดเกลาให้มนุษย์ที่มีพฤติกรรมในทางที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเอง แก่สังคม มาพัฒนาเปลี่ยนแปลงแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง ก็จะทำให้บุคคลเหล่านั้นดำรงตนในสังคมได้อย่างมีความสุขและความสงบ และย่อมทำให้โลกใบนี้สงบสุขซึ่งเป็นความหวังของมวลมนุษยชาติทุกคน

ในพระพุทธศาสนากล่าวว่า มนุษย์นั้นประกอบไปด้วยกายกับใจ หรือมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม หรือที่เรียกว่าขันธ ๕ โดยที่มีใจเป็นประธาน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

มโนปฺพพฺพคฺมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทฺทฺเจน ภาสตี วา กโรติ วา
ตโต นํ ทฺกฺขมเนวติ จกฺกํว วหโต ปทํ.
ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จด้วยใจ, ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วทำชั่วตามไปด้วย
เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป
เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น^๓

ในทำนองเดียวกัน ใจที่เป็นฝ่ายดีก็จะมีผลดังนี้

มโนปฺพพฺพคฺมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสตี วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว อนุปายินิ.
ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจดี ก็จะถูกดีหรือทำดีตามไปด้วย
เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป
เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น^๔.

^๓ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๔ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒/๑๕, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

จะเห็นได้ว่าใจซึ่งเป็นประธานนี้เป็นตัวการที่แสดงออกมาซึ่งพฤติกรรมที่เป็นได้ทั้งฝ่ายทางชั่วหรือทางไม่ดีหรืออกุศล และฝ่ายทางดีหรือกุศล พฤติกรรมทางกายและทางวาจาของมนุษย์โดยทั่วไปซึ่งเกิดมาจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าเกิดเพราะใจได้รับสิ่งเร้านั้น ใจก็คือ “จิต” ซึ่งเป็นธรรมชาติฝ่ายรู้หรือเป็นตัวรู้ และที่รู้คือรู้อารมณ์ หรือธรรมชาติฝ่ายที่ถูกรู้^๕ ที่เข้ามากระทบจิตหรือใจนั่นเอง ปรากฏการณ์ชีวิตและโลก วิเคราะห์ได้ว่าเป็น จิตรู้อารมณ์^๖ จิตแตกต่างกันไปตามอารมณ์ที่จิตรู้และแตกต่างกันตามองค์ประกอบของจิตที่มีชื่อบัญญัติเรียกว่า “เจตสิก” เจตสิกในพระอภิธรรมจำแนกไว้ ๕๒ ชนิด ซึ่งประกอบด้วย เวทนา ๑ สัญญา ๑ และอีก ๕๐ อย่าง จัดเป็นสังขาร สังขารชั้นนี้จึงมีเท่ากับเจตสิก ๕๐ อย่าง^๗ เมื่อสังขารชั้นนี้ คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิตที่มีเจตนาเป็นตัวนำ และปรุงแต่งการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกาย วาจาให้เป็นไปต่างๆ^๘ แสดงออกมาเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมต่างๆ สังขารชั้นนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับเรา และเราสามารถรู้สึกรู้ได้โดยตรงและชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายดีหรือที่เรียกว่าโสณเจตสิกหรือฝ่ายไม่ดีที่เรียกว่าอกุศลเจตสิก ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป สังขารชั้นนี้นั้นเป็นอนัตตา^๙ ดังนั้นเจตสิกทั้ง ๕๐ อย่างจึงมีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เดวิด เจ. คลูปาหณะ (David J. Kalupahana) กล่าวว่า สังขารก็คืออุปนิสัยของมนุษย์นั่นเอง เพราะมันบ่งบอกถึงสิ่งที่เป็นตัวตนของเราต่อโลกและการรับรู้ของแต่ละคนที่มาจากการรับรู้โลก สิ่งที่ปรากฏออกมาด้วยท่าทางบุคลิกภาพก็มาจากอิทธิพลของสังขารและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา และเขายังเห็นว่าสังขารนั้นไม่ใช่เพียงแต่จะรับผิดชอบสิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นท่าทางบุคลิกภาพเท่านั้น แต่ยังมีส่วนกำหนดธรรมชาติของบุคลิกภาพใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย^{๑๐}

^๕ ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๘.

^๖ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๙.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

^๘ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๖.

^๙ Nina Van Gorkom, **Abhidhamma in Daily Life**, Second edition, (Bangkok: Dhamma Study and Propagation Foundation, 1990), p.19.

^{๑๐} David J. Kalupahana, **The Principles of Buddhist Psychology**, (Delhi: Sri Satguru Publications, 1992), pp.18-19.

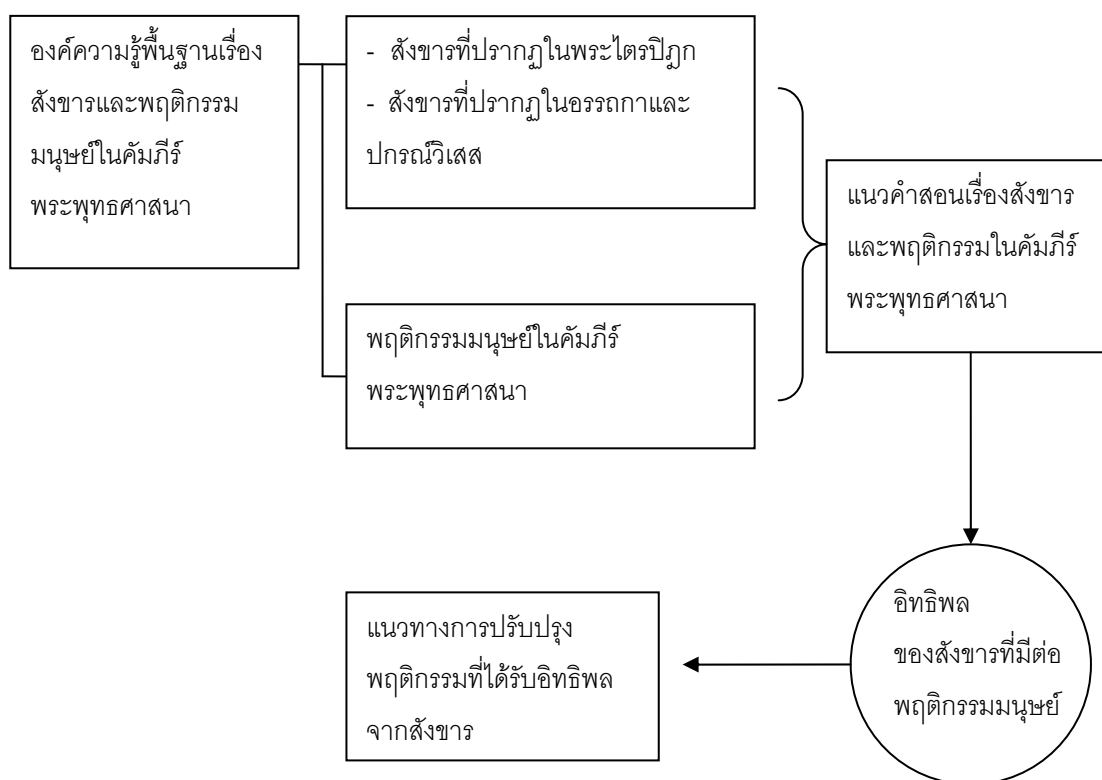
เมื่อสังขารมีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์เช่นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องสังขารที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และแนวคิดเรื่องพฤติกรรมที่ปรากฏคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยจะได้ศึกษาถึงความหมายของพฤติกรรมมนุษย์ในพระพุทธศาสนาว่าครอบคลุมถึงเรื่องใดและมีลักษณะใดบ้างที่กล่าวถึง เช่น จริต ๖ เพื่อสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดมีพฤติกรรมที่เหมาะสม และสุดท้ายจะได้นำเสนอการวิเคราะห์ถึงสังขารที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งเป็นหัวข้อของการนำเสนอในการวิจัย

ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคำสอนและความสำคัญ ประเภท บทบาทของสังขารที่มีผลต่อพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในพระไตรปิฎก และชั้นอรรถกถารวมถึงปกรณ์วิเศษ เช่น สังขารในไตรลักษณ์ สังขารในขันธ ๕ และสังขารในปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น รวมทั้งจะได้ศึกษากลุ่มเจตสิกทั้ง ๕๐ อย่างในสังขารชั้นธอย่างละเอียดเพื่อดูอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ นอกจากนี้จะได้นำเสนอการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอันเกิดจากอิทธิพลของสังขารเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคำสอนเรื่องสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคำสอนเรื่องพฤติกรรมมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถกำหนดกรอบแนวคิด (conceptual framework) ในการตั้งฐานการวิจัยดังนี้

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคำสอนเรื่อง “อิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์” โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส หนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนา และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยด้านต่างๆ เช่น จิตวิทยา มาเป็นส่วนประกอบ

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีศัพท์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๔.๑ อิทธิพล (Influence) หมายถึง อำนาจหรือศักยภาพหรือเหตุที่ทำให้เกิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นอำนาจหรือเหตุของสังขารที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อบุคคล

๑.๔.๒ สังขาร หมายถึง สภาวะที่ปรุงแต่งจิต ในที่นี้จะหมายถึงการปรุงแต่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เท่านั้น

๑.๔.๓ เจตสิก หมายถึง สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต ประดุจแต่งให้จิตมีสภาวะเกิดขึ้น เป็นไปในลักษณะต่างๆ เช่น กุศลเจตสิกหรือโสภณเจตสิก อकुศลเจตสิก เป็นต้น และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์

๑.๔.๔ พฤติกรรม (behavior) หมายถึง การกระทำทั้งทางกาย วาจา และ ใจ ที่แสดงออกมาอันเป็นผลจากสังขารปรุงแต่ง

๑.๔.๕ บุคลิกภาพ (personality) หมายถึง ภาพรวมของพฤติกรรมภายนอกทั้งด้านที่แสดงออกมาทางกาย วาจาและใจ และ ภายในคือด้านสติปัญญา ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งแสดงออกมาเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลนั้นๆ

๑.๔.๖ อิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ หมายถึง อำนาจของสังขารที่ปรุงแต่งจิตให้เกิดพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีลักษณะอาการแตกต่างกันด้วยอำนาจของสังขารนั้น

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของสังขารที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ครั้งนี้ มีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๕.๑ พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงเรื่องพระพุทธรูปศาสนากับจิตวิทยาในหนังสือ “จิตวิทยากับพระพุทธรูปและจิตวิทยาในพระพุทธรูปศาสนา”^{๑๑} สรุปความว่า การศึกษาเรื่องจิตเป็นการศึกษาที่เรียกว่าจิตวิทยาแนวพุทธ โดยการศึกษาจิตนี้จะครอบคลุมถึงลักษณะ อำนาจ อิทธิพล หน้าที่ เหตุเกิดและดับของจิต ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากการรู้จักจิตในด้านต่างๆ และเพื่อการดับทุกข์ และกล่าวถึงเรื่องสังขารในชั้นที่ ๕ จากหนังสือปรมัตถสภาวะธรรม^{๑๒}ว่า สังขารคือความคิด เป็นสัญญาเจตนา มุ่งมั่นจนเป็นตัณหา แล้วเกิด วิตก เกิดวิจาร์ เป็นได้ทั้งกุศล อกุศล และอัปายากฤต เกิดเป็นกรรมขึ้นมา

^{๑๑}พุทธทาสภิกขุ, จิตวิทยากับพระพุทธรูปและจิตวิทยาในพระพุทธรูปศาสนา, (กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, ๒๕๓๑).

^{๑๒}พุทธทาสภิกขุ, ปรมัตถสภาวะธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๐).

๑.๕.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงเรื่องสังขารในหนังสือเรื่อง “ไตรลักษณ์”^{๑๓} สรุปความได้ว่า สังขารมีความหมายได้หลายนัยหรือเรียกว่าสังขตธรรม เพราะเป็นธรรมที่มีปัจจัยสภาวะปรุงแต่งขึ้น มีที่ใช้ในความหมายต่างๆ กันไม่น้อยกว่า ๔ นัย เช่นสังขารในชั้น ๕ หมายถึง การปรุงแต่งจิตให้ดี ให้ชั่ว ให้เป็นกลาง ขณะที่สังขารในไตรลักษณ์ หมายถึง สภาวะที่ถูกปรุงแต่งคือสภาวะที่เกิดจากเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นทุกอย่างทั้งรูปธรรมและนามธรรม ส่วนในเรื่อง “ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา”^{๑๔} สรุปได้ว่าขั้นตอนของการคิด (วิตักกะ) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดบุคลิกภาพและวิถีชีวิตของบุคคล ตลอดถึงสังคม จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการศึกษา แต่ความคิดนั้นจะเป็นอย่างไรย่อมต้องอาศัยปัจจัยที่กำหนดหรือปรุงแต่งความคิดนั้นอีกต่อหนึ่ง ปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิด ได้แก่ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเวทนา เวทนาเป็นตัวกำหนดวิถีของความคิด ถ้าปล่อยให้ความคิดอยู่ภายใต้อิทธิพลของเวทนา ก็จะสร้างปัญหาและก่อให้เกิดความทุกข์ได้

๑.๕.๓ ศ.น.พ. ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงธรรมชาติของการปรุงแต่งจิตไว้ในหนังสือเรื่อง “คุยกันเรื่องความคิดกับ ศ.น.พ. ประเวศ วะสี”^{๑๕} โดยสรุปว่า ความคิดเป็นเรื่องของจิต ซึ่งลักษณะสำคัญของการมีจิตคือต้องจำได้ ต้องคิด และตัดสินใจได้ ความคิดเริ่มต้นด้วยผัสสะ คือการสัมผัสกับโลกและสัมผัสกับความเป็นจริง เป็นการรับรู้ที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่างๆ ทำให้ความคิดเกิดตามการรับรู้ นั้น การพัฒนาความคิด จุดหนึ่งต้องสอนวิธีมอง และวิธีคิดให้ตั้งแต่ระดับประถมเพื่อให้รู้จักคิดเป็น

๑.๕.๔ สมภาร พรหมทา กล่าวถึงเรื่องการปรุงแต่งจิตและความคิดในหนังสือ “พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม”^{๑๖} สรุปความได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องจิตในแง่ความสำนึกหรือการรับรู้ ใช้วิธีสังเกตจิตและหาประโยชน์จากความเข้าใจจิตนั้น ไม่จำเป็นต้องรู้ว่าจิตคืออะไร ทำงานอย่างไร ประกอบด้วยองค์ประกอบแยกย่อยอะไร หรือ คือ ทรงสอนให้เราสนใจตัวความนึกคิดที่เกิดขึ้น ทรงสอนให้รู้เท่าทันความคิด และได้กล่าวว่า “การปรุงแต่ง” คือการที่

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรลักษณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ความคิด แหล่งสำคัญของการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

^{๑๕} อรรถวิทย์ งามวิทยาพงศ์ บรรณาธิการ, **คุยกันเรื่องความคิดกับ ศ.น.พ. ประเวศ วะสี**, น.พ. ธนา นิลชัยโกวิทย์ สัมภาษณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๖ – ๘๗.

^{๑๖} สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔ – ๒๗.

แนวโน้มในใจเราทำหน้าที่ชี้แนะหรือโน้มน้าวว่าเราควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร การปรุงแต่งจึงแสดงตัวออกมาในแง่บุคลิกภาพที่เรียกว่านิสัย รายละเอียดของการตอบสนองต่อการกระทบของสภาพแวดล้อมที่เป็นเฉพาะของใครของมันก็คือบุคลิกภาพของคนแต่ละคนนั่นเอง

๑.๕.๕ พร รัตนสุวรรณ ได้กล่าวถึงเรื่องสังขารในชั้น ๕ ในหนังสือ คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๑^{๑๗} ว่า สังขาร แปลว่าปรุงแต่งหรือสร้างสรรค์ ให้จิตคิดดีหรือชั่ว หรือคุณธรรมและอธรรม ถ้าคิดดีก็เพราะมีคุณธรรมเกิดขึ้น ถ้าคิดชั่วก็มีอธรรมเกิดขึ้น สังขารจึงหมายถึงคุณธรรมและอธรรมเท่านั้น

๑.๕.๖ วัชร งามจิตรเจริญ กล่าวถึงสังขารในหนังสือพุทธศาสนาเถรวาท^{๑๘} ว่า สังขาร คือสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง หมายถึงพฤติกรรม และลักษณะหรือคุณสมบัติต่างๆของจิต ซึ่งทำให้จิตนึกคิดและแสดงออกทางกายและทางวาจา สังขารในชั้น ๕ มีลักษณะที่หลากหลาย บางอย่างตรงกับสิ่งที่ชาวพุทธไทยเรียกว่า อารมณ์ (emotion) หรือความรู้สึก แต่ความหมายทางพุทธศาสนา อารมณ์ (object) หมายถึง สิ่งที่ถูกรับรู้ ความหมายจึงอาจจะตรงกันบ้างหรือไม่ตรงกันบ้างกับความเข้าใจของคนไทย เพราะสังขารนอกจากจะมีประเภทของความรู้สึกแล้ว ยังมีในลักษณะอื่นอีกซึ่งส่วนใหญ่ก็มีลักษณะเป็นการทำงานของวิญญาณ เช่น เจตนาก็คืออาการที่วิญญาณตั้งใจรับอารมณ์ สังขารไม่ได้เป็น “สิ่ง” ใดๆ ที่มาปรุงแต่งจิต แต่เป็นเพียงสภาวะทางจิตหรือคือพฤติกรรมของวิญญาณเท่านั้น

๑.๕.๗ พระมหาสุทัศน์ ตีสุสรวาที ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”^{๑๙} ผลการศึกษาพบว่า สังขารหรือสังขตธรรม ได้แก่สภาวะที่เป็นปัจจัยทั้งหลายมารวมกัน แต่งสรรค์ขึ้น สิ่งที่เป็นปัจจัยประกอบเข้า หรือสิ่งที่ปรากฏและเป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัยหมายถึงสภาวะทุกอย่างที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ทั้งรูปธรรมและนามธรรม

^{๑๗}พร รัตนสุวรรณ, คำบรรยายพุทธปรัชญา ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๒๓).

^{๑๘}วัชร งามจิตรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๑๙}พระมหาสุทัศน์ ตีสุสรวาที, “อนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

๑.๕.๘ ประพนธ์ ศุภษร ได้กล่าวถึงเรื่องสังขารในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนา”^{๒๐} สรุปความว่า เจตนาเป็นสังขารอย่างหนึ่งคือเป็นสภาพที่ปรุงแต่งและจัดแจงการกระทำทางกาย วาจาและจิต เจตนาเข้ามามีบทบาทในการปรุงแต่งจิต คลุกเคล้ากับจิตตกแต่งให้จิตมีคุณภาพดีหรือไม่ดี จิตเป็นตัวสะท้อนออกมาทางการกระทำและคำที่พูด เจตนาทำหน้าที่เป็นเจตสิกปรุงแต่งสภาพกาย วาจา และจิตให้เป็นกุศลหรืออกุศลแล้วแต่กรณี เมื่อจิตหรือใจถูกเจตนาหรือสังขารปรุงแต่ง บุคคลจึงประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต หรือมโนสุจริตบ้าง หรือประพฤติกายทุจริตร วจีทุจริตร หรือมโนทุจริตรแล้วแต่กรณี

๑.๕.๙ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา) ได้กล่าวถึงเรื่องสังขารในสารนิพนธ์เรื่อง “สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา”^{๒๑} สรุปความว่า การที่จิตหรือเจตนาหรือกรรมหรือสังขารจะเป็นตัวชี้้นำในการขับเคลื่อนชีวิตและสังคมแต่กล่าวได้ว่าเป็นการพูดถึงทิฏฐิ (ไม่ว่าจะเป็นสัมมาหรือมิจฉา) ด้วย เพราะกระบวนการคิด การปรุงแต่งสร้างสรรค์หรือตั้งเจตจำนงของจิตล้วนทำงานบนพื้นฐานของความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ นอกจากนี้ การคิดแบบวิตักกะ (reflection) ถือว่าเป็นจุดพลิกผันหรือจุดตัดแยกกระหว่างทางที่นำไปสู่ความทุกข์กับทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

๑.๕.๑๐ นันทพล โรจนโกศล กล่าวถึงเรื่อง สังขารในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขันธ ๕ กับการบรรลุนิพพาน ในพุทธศาสนาเถรวาท”^{๒๒} สรุปความว่า สังขารซึ่งเป็นองค์ธรรมเดียวแต่มีความหมายแตกต่างกันเมื่ออยู่ในหมวดหลักธรรมที่ต่างกัน แต่สังขารในความหมาย “สังขตะ” มีความหมายกว้างที่สุด ซึ่งครอบคลุมขันธทั้ง ๕ คำว่า “สังขาร” ครอบคลุมคำว่า “สังขารขันธ” แต่คำว่า “สังขารขันธ” มีความหมายไม่ครอบคลุมคำว่า “สังขาร” อย่างไรก็ตาม สังขารขันธซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำ เป็นต้นแบบแห่งพฤติกรรมและที่มาแห่งกรรม เพราะริเริ่ม ปรุงแต่งสร้างสรรค์ สังขตธรรม (หรือสรรพสิ่งยกเว้นนิพพาน) การสร้างสรรค์นี้ปรากฏออกมาทางพฤติกรรม

^{๒๐} ประพนธ์ ศุภษร, “ศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๒๑} พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา), “สัมมาทิฏฐิกับการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๒๒} นันทพล โรจนโกศล, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขันธ ๕ กับการบรรลุนิพพานในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

คือ การแสดงออกทางกาย (การกระทำ) ทางวาจา (คำพูด) และทางใจ (การนึกคิด) ทั้งที่เป็นกุศล และอกุศล

๑.๕.๑๑ กีชี ทาชิ เซอริง^{๒๓} (Geshe Tashi Tsering) กล่าวถึงเรื่องสังขารหรือความคิดในหนังสือชื่อ “Buddhist Psychology: The Foundation of Buddhist Thought Vol. 3” โดยสรุปว่าความคิดเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการกระทำที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ ความคิดเป็นธรรมชาติของจิต การมีความสุขคือการมีสุขภาพจิตที่ดี การศึกษาเรื่องจิตจึงเป็นสิ่งสำคัญและสามารถพัฒนาได้ถึงการปลดปล่อยเป็นอิสระจากสิ่งที่เป็นกิเลสทั้งปวงและเข้าสู่พระนิพพาน

๑.๕.๑๒ วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยสมุปบาทในแนวปรมาตถสัจจะ^{๒๔} โดยสรุปความว่า ปฏิจจสมุปบาทมีกระบวนการทำงานอยู่ ๒ นัย คือ นัยตามพระสูตรและนัยตามพระอภิธรรม โดยอำนาจปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการทำงานของปฏิจจสมุปบาทตามหลักปฏิฐาน การอธิบายตามแนวพระสูตรทำให้อธิบายเรื่องปฏิจจสมุปบาทแบบข้ามภพข้ามชาติ การดำเนินไปทั้ง ๓ กาล คือ อดีตกาล ปัจจุบันกาล และอนาคตกาล การทำงานของขั้น ๕ กับเรื่อง กิเลส กรรม วิบาก และการเวียนว่ายตามเกิดในภพภูมิต่างๆ ส่วนการอธิบายตามนัยพระอภิธรรมทำให้เห็นกระบวนการทำงานอย่างครบวงจรที่เกิดขึ้นในขณะจิตเดียว

๑.๕.๑๓ พระบุญเรือน อภิปัญญา (ตลับทอง) ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังขารในไตรลักษณ์กับสังขารในปัญจขันธ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท^{๒๕} โดยสรุปความว่าสังขารในไตรลักษณ์คือการศึกษาศาสนาที่ระบุนะจนกระทั่งรูปธรรมทางกายภาพเป็นประเด็นหลัก และสังขารในปัญจขันธ์เป็นการศึกษาพระพุทธานุสสาที่ระบุนะจนกระทั่งถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมแต่เพียงอย่างเดียว สังขารในไตรลักษณ์มีลักษณะเป็นธาตุมูลฐานของสรรพสิ่ง ในขณะที่สังขารในปัญจขันธ์เป็นเพียงส่วนย่อยแห่งมูลฐานของสังขารในไตรลักษณ์เท่านั้น

^{๒๓} Geshe Tashi Tsering, *Buddhist Psychology : The Foundation of Buddhist Thought Vol.3*, (Somerville, MA: Wisdom Publications, 2006).

^{๒๔} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยสมุปบาทในแนวปรมาตถสัจจะ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๕} พระบุญเรือน อภิปัญญา (ตลับทอง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังขารในไตรลักษณ์กับสังขารในปัญจขันธ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

๑.๕.๑๔ นัตติมา ชูดวงแก้ว ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบเจตสิกธรรมในพระอภิธรรมปิฎกกับพระสูตรตันตปิฎก^{๒๖} โดยสรุปความว่า เจตสิกหรือเจตสิกธรรม เป็นสภาวะธรรมที่ประกอบกับจิตเกิดพร้อมกับจิต มีหน้าที่ปรุงแต่งจิต ทำให้จิตมีความหมายต่างกัน เจตสิกได้แก่ ความรัก ความโกรธ ความรู้สึกสุขทุกข์ เป็นต้น เจตสิกเป็น ๑ ในปรมัตถธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เจตสิกทั้งในพระอภิธรรมและพระสูตรมีความหมายคล้ายกัน คือ เป็นธรรมที่ประกอบกับจิต มีลักษณะทั่วไปเหมือนกัน แต่ขอบข่ายและการแสดงต่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างจิตและเจตสิกคล้ายกัน แต่เน้นความสำคัญต่างกัน การจำแนกประเภทและการจัดกลุ่มคล้ายกัน การประกอบของจิตและเจตสิกคล้ายกัน เจตสิกมีอิทธิพลต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของบุคคล เจตสิกที่มีอิทธิพลทำให้สุขภาพจิตไม่ดีคืออกุศลเจตสิก ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ จิตที่มีสุขภาพดี คือ จิตที่ประกอบด้วยกุศลเจตสิก ได้แก่ ปัญญา สติ ศรัทธา เมตตา กรุณา โดยใช้หลักปฏิบัติให้เกิดจิตที่มีสุขภาพดีด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

โดยสรุป การศึกษาเรื่องสังขารเป็นที่สนใจของนักวิชาการพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก หลากหลายแง่มุม แต่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสังขารกับพฤติกรรมอย่างกว้างๆ ว่าสังขารเป็นส่วนที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์แตกต่างกัน แต่ยังไม่มีการศึกษาในรายละเอียดว่าสังขารทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์แตกต่างกันอย่างไรและในลักษณะใด การวิจัยชิ้นนี้จะช่วยทำให้การศึกษาเรื่องสังขารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยจะรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ(primary source) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (secondary source) จากหนังสือ ตำรา และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เมื่อได้ข้อมูลในส่วนนี้แล้ว จะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของสังขารที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ สามารถแบ่งการศึกษาวิจัยออกเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอันเป็นองค์ความรู้พื้นฐานเรื่องสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ สังขารขันธ สังขารในไตรลักษณ์ และสังขารในปฏิจลสมุปบาท เป็นต้น ความรู้ที่ผู้วิจัยจะได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาและปกรณ์วิเสส และจาก

^{๒๖} นัตติมา ชูดวงแก้ว, “การศึกษาเปรียบเทียบเจตสิกธรรมในพระอภิธรรมปิฎกกับพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

ตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการ ความรู้นี้จะป็นฐานคิดที่สำคัญที่จะนำมาเป็นกรอบศึกษาวิเคราะห์เรื่องอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ต่อไป

๑.๖.๒ ศึกษาแนวคิดเรื่องพฤติกรรมมนุษย์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาและปกรณ์วิเสส และจากตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการ รวมถึงความรู้ทางจิตวิทยาตะวันตก ความรู้นี้จะป็นฐานคิดที่สำคัญที่จะนำมาเป็นกรอบศึกษาวิเคราะห์เรื่องอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ต่อไป

๑.๖.๓ เมื่อรวบรวมข้อมูลจาก ๑.๖.๑ และ ๑.๖.๒ แล้วจะได้นำมาวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์ และนำเสนอการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอันเกิดจากสังขารให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมตามจิตทั้ง ๖

๑.๖.๔ การสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยจะได้นำผลการวิจัยจากขั้นตอนในหัวข้อ ๑.๖.๑ และ ๑.๖.๒ และ ๑.๖.๓ มาสรุปผลการศึกษาวิจัยว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อที่ได้ตั้งไว้นั้นตามลำดับ และนำเสนอผลสรุปการวิจัยในเนื้อหาในบทที่ ๕

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคำสอนเรื่องสังขารในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงแนวคำสอนเรื่องพฤติกรรมมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ เพื่อให้ทราบถึงอิทธิพลของสังขารที่มีต่อพฤติกรรมมนุษย์และแนวทางในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์ให้เกิดมีพฤติกรรมที่เหมาะสม